

El dret foral valencià abolit el 1707

VICENT GARCIA EDO
Universitat Jaume I

És absolutament fals, com en ocasions ha estat afirmat, que el dret foral valencià estiguera en crisi a les darreries del segle XVII, si per tal crisi entenem la impossibilitat que tant les institucions de dret públic com les de dret privat no pogueren continuar funcionant amb total normalitat; o que les lleis vigents en aquells moments hagueren deixat de donar resposta a les necessitats dels habitants del Regne de València; amb la qual cosa la promulgació del Decret d'abolició del dret foral valencià, fet pel rei Felip V en 1707, caldria considerar-lo més que com un càstig com una benedicció.

No ens caldria adduir cap prova en contra, ja que els qui han fet aquesta afirmació absurda tan sols s'han basat en la seua nua paraula, i a un argument tan feble tan sols caldria respondre-li amb la indiferència, però el treball de l'historiador sempre l'encamina a voler aportar testimonis documentals que expliquen les actuacions del passat, raó per la qual considerem que n'hi ha prou amb afirmar que a les darreries del segle XVII els organismes de l'administració pública valenciana, les institucions judicials incloses, manifestaven la mateixa normalitat que des de feia segles els caracteritzava, com ho demostra la documentació dels seus rics arxius,¹ sortosament conservada en una gran part hui en dia; i pel que fa a l'àmbit del dret privat, els notaris continuaven redactant la documentació que la clientela els demanava; basant-se uns i altres en el dret tradicional dels Furs i els Privilegis de la Ciutat i el Regne de València.

Més encara, cas d'haver existit una veritable crisi en el món del dret foral valencià, no es podria explicar que un bon grapat d'obres de la literatura jurídica valenciana es redactaren i publicaren precisament a la segona meitat del segle XVII, és a dir, a la seua darrera època, algunes de les quals, com ara les escrites per Llorenç Mateu i Sanç, o les *Observaciones* de Cristòfol Crespí de Valldaura, es tenen pels testimonis més importants de l'anàlisi i interpretació de les lleis valencianes fets al llarg dels segles.

Tampoc no tindria sentit que precisament en els darrers anys del segle XVII, en una data inconcreta al voltant de 1695, el jurista Pere Sanç encara escriguera un tractat general de dret processal valencià,² en les seues vessants civil i criminal, acompanyat d'un extens formulari dels tipus documentals més freqüents usats als tribunals valencians (en els dos casos escrits en valencià, la qual cosa indica que l'ús de la llengua vernacla tampoc no era obstacle per poder practicar el dret), així com unes extenses "observaciones" ordenades alfabèticament, a mena de comentaris a qüestions jurídiques de temàtica molt variada, segons la manera en què les havien tractat o resolt els tribunals valencians. Per aquest mateix temps (1696), el jurista

---

¹ Conservats en la seua major part a l'Arxiu del Regne de València, tot i que també hi ha abundant documentació valenciana, entre altres, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (seccions de Cancelleria Reial i Consell d'Aragó), a Barcelona, i a l'Arxiu Històric Nacional, a Madrid.

² El manuscrit es conserva a la Biblioteca de la Universitat Jaume I, de Castelló.

Pere Josep Borrull havia acabat d'escriure un tractat complet de dret successori.³

La pretesa crisi, per tant, és només una manera de voler justificar allò que històricament va ser injustificable, com és el fet d'aprofitar una victòria militar per a acabar per la via de la força amb els drets i llibertats de tot un poble, actuació encara molt més terrible si tenim en compte que el Regne de València va ser l'únic dels estats de la Corona d'Aragó castigat d'una manera tan brutal ja que, per raons ben diverses, a la resta dels territoris que la composaven se'ls van respectar una part significativa dels seus drets i llibertats, en especial les institucions de dret privat, que han pogut seguir desenvolupant-se al llarg dels segles independents del dret castellà, al qual va estar sotmès el poble valencià a partir de 1707.

Ara bé, què és el que van perdre els valencians aquell fatídic any? Eixa és una qüestió a la que es pot anar responent a poc a poc, conforme es van donant a conèixer els documents que conservem als arxius i, a partir d'ells es va sabent millor el funcionament de les antigues institucions forals. En poques paraules, però, podríem dir que el resultat del Decret de 1707 fou l'abolició de les dues fonts principals de la legislació valenciana, com eren els Furs i els Privilegis de la Ciutat i Regne de València, i amb elles també la pèrdua de les grans institucions que donaven sentit al territori, com ara les Corts i la Generalitat, o les vinculades directament a la corona, com ara la Governació, la Batllia, o el Mestre Racional. O les institucions de dret municipal. O les del poder judicial... Una autèntica desfeta, acompanyada de la implantació immediata del conjunt de les lleis castellanes, alienes als sentiments i a la cultura del poble valencià.

A les pàgines següents ens ocuparem breument dels Furs i els Privilegis del Regne de València, i de la importància que van tenir durant cinc segles per a la societat valenciana, fins la seua desaparició.

1. Els Furs del Regne de València

De les dues fonts principals del dret valencià es considera que la més important són els Furs, fins el punt que moltes voltes s'ignora l'existència del conjunt dels Privilegis, quan la realitat és que el dret valencià no es pot entendre sense alguna d'aquestes dues branques.

Des d'una perspectiva teòrica, establerta per la doctrina jurídica valenciana clàssica, que alguns autors (Garcia Sanz, 1970: I, 9-12) situen al segle xv al voltant de les opinions de Pere Belluga al seu *Speculum Principum* i altres voltes amb les opinions posades de manifest a la segona meitat del segle xvii per Cristòfol Crespi de Valldaura, entre altres, un fur és una disposició en la qual consentien el rei i els tres braços de la cort; però des d'una perspectiva eminentment pràctica, i en especial a les èpoques més antigues, un fur podia ser una disposició consentida pel rei i els assistents a determinades assemblees de notables, encara no organitzades o estructurades com a veritables corts, tal com les definiria i explicaria Llorenç Mateu i Sanç dins del seu *Tratado de celebración de Cortes del Reino de Valencia*.⁴

³ És un manuscrit conservat a la Biblioteca Universitària de València, en companyia d'altres del mateix autor, i que tot i no estar datats, també són de les darreries del segle xvii.

⁴ Aquest tractat, escrit en castellà, es va publicar l'any 1677 a Madrid, més de trenta anys després de la celebració de les darreres corts valencianes, que havien tingut lloc l'any 1645 i que ja mai més no es reunirien. La importància d'aquesta obra, però, és cabdal, ja que ens permet conèixer de forma detallada tot el cerimonial de la celebració de les corts valencianes, que no eren permanents, des del moment de la seua convocatòria fins la clausura.

L'origen dels Furs (Garcia Edo, 1996: 713-728) cal cercar-lo l'any 1238, poques setmanes després de la conquesta de la ciutat de València, segurament en el pas del mes d'octubre al mes de novembre i sens dubte abans de la meitat de desembre, en un acte públic i solemne que va tenir lloc a la catedral de València, que no era més que l'antiga mesquita major de València, consagrada per al culte dels cristians immediatament després d'ocupar la ciutat. Aquella assemblea, tal com podem llegir al pròleg segon dels Furs, reunia a les principals dignitats eclesiàstics, els grans llinatges aragonesos i catalans, i també alguns dels representants de la ciutat, als qui el rei havia donat cases i terres per tal que s'hi establiren.⁵

El document que van aprovar havia estat preparat i redactat en els mesos anteriors a la conquesta de la ciutat, per part dels oficials de la cancelleria reial itinerant, que acompanyava el rei allà on ell anava, i al front dels juristes que la composaven es situava Pere Albert, un personatge que ha passat desapercebut als historiadors, fins que Arcadi Garcia Sanz (1996: 7-38) conseguira traure'l de l'anonimat i reivindicar-lo com el principal responsable de la primera redacció dels Furs de València, que en 1238 es van publicar com una llei municipal, d'exclusiva aplicació a la ciutat, tot i que també al pròleg s'assenyala la voluntat del monarca de fer-la extensiva al conjunt del Regne de València, quan fóra possible. Aquest desig encara trigaria més d'un segle a materialitzar-se i, en alguns casos molt concrets, continuarem trobant institucions jurídiques forasteres en ús a diverses comarques del nord del Regne de València, com ara l'Alcalatèn o el Maestrat, almenys fins el segle xv.

Pere Albert era un eclesiàstic d'origen català, que s'havia format a la Universitat de Bolònia, on va estudiar dret civil i dret canònic, segons els principis del "ius commune" que en aquells temps eren el corrent de pensament jurídic més modern i perfect i, en tornar a Catalunya, el documentem com a canonge de la catedral de Barcelona i com a vicari del bisbe de Barcelona, que en aquell temps, al voltant de 1235, ocupava l'ofici de canceller de Jaume I, via per la qual hem de suposar que va entrar a formar part de l'equip de juristes i assessors legals de la corona, tasca que desenvoluparia a partir d'aquell moment fins a la seua mort, al voltant de 1270.

Com a perfecte coneixedor del dret romà justinianeu, que constituïa la base del "ius commune", Pere Albert va compondre la primera versió dels Costums de la ciutat de València, precedent dels Furs, i tot i que no conservem aquesta forma primitiva de la llei municipal valenciana, hem de creure que, en essència, seria en la seua pràctica totalitat semblant al text que a partir de 1261 juraria el rei amb la denominació oficial de Furs de València, per tal que pogueren aplicar-se al conjunt del regne.

En 1238 els Costums de València constaven d'uns 1.500 articles o furs, en una gran part procedents de les lleis romanes, nombre que d'acord amb el nostre coneixement actual s'incrementaria en les dècades posteriors, gràcies a la iniciativa reial, que va procurar la millora d'un nombre important d'articles, conforme la dinàmica del regne ho requeria, i gràcies també als furs nous publicats a les corts de 1271. A la mort de Jaume I, l'any 1276, i

---

⁵ Alguns autors consideren que aquesta reunió deu ser considerada com les primeres corts valencianes de tots els temps, alguns altres en canvi ho rebutgen, en considerar que l'assemblea no tenia les característiques formals que han de tenir unes veritables corts. Potser aquests darrers tenen raó, tot i que des d'una perspectiva eminentment pràctica els efectes van ser els mateixos que en el futur provocarien en el món del dret i en la societat valenciana els acords de les corts més formalment establertes.

d'acord amb la comparació de les versions llatina i valenciana dels Furs (Garcia Edo, 2002: 168-281) que actualment conservem, i que presenten algunes diferències numèriques, el nombre de furs jaumins sumava un total de 1.558.

Tots aquests furs constitueixen la base del dret valencià d'època foral i en especial la base de les institucions de dret civil, que tenen uns forts arrels romans, i tot i no haver estat promulgats en unes veritables corts, a la manera clàssica posterior, es van usar al llarg dels segles sense cap contradicció significativa, tot i que a voltes trobem l'observació erudita posada de manifest per algun jurista del segle XVII amb poca feina, que dubta del valor general de les lleis velles de Jaume I, sense parar-se a pensar que el sentit que podien tenir les corts al segle XVII no tenia res a veure amb el que tindrien en segles posteriors. Evidentment, ningú no els va fer cas i els furs jaumins van seguir tenint el mateix valor que el primer dia.

A partir del segle XIV, i especialment des de l'any 1329, les corts valencianes van quedar perfectament estructurades, ja que també ho estava el regne i, com a conseqüència d'això van legislar molt, especialment durant el llarg regnat de Pere el Cerimoniós i també als regnats de Carles I i Felip II.

Els furs nous, producte de cada assemblea de corts, solien ser immediatament publicats a través de quaderns manuscrits (Garcia Sanz, 1970: 74-77) dels que es feien tantes còpies com es necessitaven, i com que els escrivans cometien errors i, segons les èpoques, canviaven les grafies de les paraules, amb el pas dels segles els textos van experimentar nombroses modificacions, la major part de les voltes de caràcter estrictament formals, a voltes però també de contingut, com ho demostra la comparació entre els quaderns de corts originals que han arribat als nostres dies i, per exemple, l'edició incunable dels Furs de València, feta a València el 1482 a partir d'un manuscrit de meitat del segle XV que no ha arribat als nostres dies i que recopilava els furs que estaven en vigor en aquells moments.

Des del segle XIV fins a la meitat del segle XVI els Furs s'ordenaven de forma cronològica, la qual cosa era font de no pocs problemes, ja que a voltes als juristes els resultava difícil accedir a tota la legislació relativa a una institució concreta, donat que es podia trobar en qualsevol quadern de corts i la localització no era sempre fàcil. Per aquesta raó, a meitat del segle XVI el notari Francesc Joan Pastor va acabar de preparar una nova edició general dels Furs, des dels de Jaume I de 1238 fins als de les corts de Carles I de 1542, en aquesta ocasió ordenada per temes a partir de l'esquema establert originàriament per Pere Albert, que en bona part seguia l'esquema del Còdex de l'emperador Justinian, amb la qual cosa es facilitava l'accés a qualsevol institució.

En realitat la idea era simple, però ningú fins a Francesc Joan Pastor no se n'havia preocupat de materialitzar-la i, tot i que l'edició (1547) va ser objecte de dures crítiques per part d'alguns juristes, el cert és que va ser molt utilitzada i citada fins l'abolició dels Furs el 1707.

Pastor va pensar que calia aprofitar l'esquema dels Furs de Jaume I, ja que en el seu temps tots els juristes s'havien format en els principis del dret romà del "ius commune" i la literatura jurídica vinculada, i d'eixa manera ja tenia feta una gran part de la feina. El pas següent consistia a intercalar en el lloc corresponent qualsevol fur posterior relatiu a una matèria concreta, i, en analitzar i incorporar els continguts dels quaderns de corts de forma cronològica, s'aconseguiria tenir una idea clara de l'evolució de la legislació relativa a cada institució.

Açò va ser possible per a la major part dels furs, però no per a la totalitat, raó per la qual Pastor va confeccionar de forma paral·lela un segon volum (1548) de la seua obra, on de forma també temàtica i dins de cada institució de manera quasi estrictament cronològica, va reunir tots aquells furs que per raó de la matèria de què tractaven, inexistent als furs de Jaume I, no podien ser intercalats. Aquest segon volum rebria el nom de furs “Extravagants”, és a dir, els furs que estan fora de la col·lecció general, i tot i aquesta denominació, aquesta “extravagància”, tenien el mateix valor que els continguts al volum primer.

Durant la segona meitat del segle XVI i la primera del segle XVII les corts valencianes van continuar reunint-se, tot i que amb molta menys freqüència, fins a les darreres corts, que van ser les de l'any 1645, però en tots aquests casos van donar lloc a furs nous que no van ser intercalats entre els de l'edició de Pastor donant-ne lloc a una de nova, sinó que es van publicar en quaderns impresos (Garcia Sanz, 1970: 77-79), que es consultaven a banda de l'esmentada edició, tot i que portaven uns índexs que facilitaven la consulta del seu contingut. Excepció al que estem dient són els furs de les Corts de 1645, que mai no es van portar a la impremta i tan sols es van difondre per via manuscrita, conservant-se actualment diverses còpies a partir de les quals fa uns anys es va fer la primera edició impresa (Guía, 1984).

A la segona meitat del segle XVII, per tant, es van deixar de publicar furs nous, la qual cosa no significa que el dret romanguera permanentment estancat, ja que l'absència d'assemblees de corts es pal·liava, com des de sempre s'havia fet, amb els privilegis i les pragmàtiques que des dels orígens del regne havia anat atorgant la corona, bé amb caràcter general al conjunt del regne bé de manera particular a la ciutat de València, o a cadascuna de les ciutats, viles, i llocs del territori, així com a institucions concretes i particulars, la qual cosa era una altra manera de crear dret, en aquesta època més d'acord amb la tendència de la monarquia dels darrers representants de la casa d'Àustria, precursors d'un absolutisme que es manifestaria d'una manera total amb la instauració de la casa de Borbó a la península Ibèrica.

2. Els Privilegis de la Ciutat i Regne de València

Els privilegis eren concessions fetes directament pel rei, amb la finalitat de dotar normes jurídiques a beneficiaris tan diversos com ara la noblesa, l'església, les poblacions que formaven part del patrimoni reial, els ordes militars, qualsevol corporació, els musulmans, els jueus, o el particulars.

La diferència principal entre un fur i un privilegi està en què els furs s'aproven en assemblees de cort formalment convocades amb eixa finalitat (en realitat ja hem vist que en les èpoques més antigues els formalismes eren uns altres), mentre que els privilegis podien concedir-se en qualsevol moment, normalment a petició de part, amb la finalitat de resoldre circumstàncies sobrevingudes o merament derivades de la dinàmica social d'una comunitat urbana, del tamany que fóra, o d'un col·lectiu més o menys extens, sense necessitat d'haver d'esperar a la pròxima convocatòria de corts que, a voltes, tardava anys a produir-se.

Tot i que hi ha privilegis reials anteriors a la conquesta de la ciutat de València, que afecten diverses poblacions i col·lectius de les terres del nord del regne, els primers que van tenir caràcter de dret general del Regne de València (però no des del moment mateix

de la seua promulgació) es van atorgar l'any 1239, com ara el més antic d'ells, datat al mes de maig, que va servir entre altres coses per aclarir alguns aspectes relatius a la figura del Justícia de València; o un altre datat a les darreries d'aquell mateix any, pel qual el rei donava llicència als notaris de la ciutat de València, per tal que pogueren exercir llur ofici per tot el regne, en un moment en què la carència de fedataris públics era manifesta. Amb el pas del temps aquesta possibilitat quedaria molt diluïda, tot i que no formalment abolida, ja que l'augment de professionals va fer que es crearen diversos tipus de notaris: els exclusius de la ciutat, els que podien exercir per tot el regne i els notaris que podien actuar per tots els territoris de la corona reial aragonesa.

Durant el regnat de Jaume I, fins la seua mort el 1276, es van atorgar un gran nombre de privilegis per a la ciutat de València, que van compondre el dret municipal complementari dels Furs, fins el punt que tot i tractar-se de documents solts, a la segona meitat del segle XIII el consell municipal de la ciutat de València va començar a reunir tots aquests privilegis en llibres, amb la finalitat de preservar els pergamins originals, que amb l'ús freqüent es podien deteriorar, i amb la intenció de facilitar als juristes la consulta dels documents, ja que els resultaria més fàcil llegir els textos en un suport únic.

Tot i que no hi ha dades exactes, ni tampoc documents concrets que així ho posen de manifest, podem dir que quasi coincidint amb la ratificació feta per Jaume I el 1261 dels Costums de la ciutat de València de 1238, com a dret general de tot el regne de València i amb la denominació oficial de Furs de València, és quan el Llibre de Privilegis de la ciutat de València comença a convertir-se, per la via de l'ús, o de la lògica jurídica, en dret territorial valencià, de manera que en 1283-84, quan el rei Pere el Gran tracta de convèncer moltes de les poblacions valencianes (especialment algunes de les més grans, que formaven part del patrimoni reial però que per raons diverses havien estat repoblades a furs forasters, especialment de dret aragonès), per tal que renunciaven al dret que tenien i adopten com a propi el dret valencià dels Furs, també afegeix el dret a usar la totalitat de privilegis atorgats fins aquell moment a la ciutat de València, en considerar la seua importància conseqüència d'un contingut institucional ric i variat que permetia un ràpid desenvolupament de la població que l'adoptara.

A partir d'aquest moment serà freqüent parlar dels "privilegis de la ciutat i regne de València" com al nom d'aquest segon pilar del dret foral valencià.

Al llarg del segle XIV i començaments del XV el Llibre de Privilegis de la Ciutat i Regne de València va continuar creixent, tal com els reis d'Aragó concedien noves disposicions a la ciutat, i transmetent-se per via manuscrita, havent arribat als nostres dies un nombre significatiu de còpies⁶ de cronologia i contingut parcialment diferent. Durant una gran part del segle XV, però, es va perdre el costum d'actualitzar-lo, tal com ho manifesten els manuscrits, i no va ser sinó a començaments del segle XVI quan el notari Lluís Alanyà, considerant la utilitat d'aquest corpus legislatiu, el va posar al dia a partir de la documentació reial emanada de la cancelleria a la darrera centúria fins al moment en què ell es trobava, i conservada a l'arxiu municipal de València, a la que també va afegir nous documents procedents d'algunes altres altes institucions del regne, com ara

⁶ Sens dubte la més solemne és la còpia conservada a l'Arxiu Municipal d'Alzira, amb miniatures representant els diversos reis d'Aragó, encapçalant els conjunts de privilegis promulgats al llarg de llur respectiu regnat.

els privilegis que testimoniaven l'especial jurisdicció del Justícia de Morella . El resultat del seu treball va ser un llibre importantíssim, imprès a València el 1515 i titulat *Aureum opus regalium privilegiorum civitatis et regni Valentie*.⁷ Conté el text d'uns 700 privilegis, ordenats cronològicament des dels promulgats al regnat de Jaume I fins als de Ferran el Catòlic. Amb posterioritat a aquesta edició no se'n va fer cap d'altra, ni es va actualitzar el llibre en forma manuscrita, incorporant els privilegis posteriors que la monarquia seguia promulgant amb molta freqüència.

Hi ha un segon tipus documental, relacionat amb els privilegis, que són les pragmàtiques reials, i tot i que tenen una antiguitat major sembla que van ser prou més freqüents a partir del segle XVI. Es tractava de disposicions que també feia el rei sense necessitat d'intervenció de les corts i en tots els casos actuava per iniciativa pròpia. Les pragmàtiques solien adoptar més la forma de reglament i no podien vulnerar el dret paccionat, resultat de l'acord entre el rei i el regne a través de les assemblees de corts, per la qual cosa si alguna volta es lesionaven alguns d'aquests principis el rei revocava el seu contingut, a petició dels braços de les corts.

A diferència dels privilegis, les pragmàtiques mai no van ser objecte de recopilació oficial, tot i que en ocasions es van formar col·leccions factícies, especialment des de la segona meitat del segle XVI, quan moltes de les pragmàtiques més importants es portaven a la impremta, amb caràcter singular, i conforme passava el temps tant juristes com institucions diverses solien reunir exemplars diferents i les feien cosir donant lloc a llibres de contingut molt variat, alguns dels quals han arribat als nostres dies.

3. La literatura jurídica valenciana

El conjunt del dret territorial valencià va donar lloc des del mateix moment de la seua aparició a una literatura jurídica vinculada a la seua interpretació, de la qual ens han quedat importants testimonis de totes les èpoques, que són bon exemple de la seua importància i abast.

Alguns del millors juristes valencians van glossar els Furs ja des de meitat del segle XIII, i del seu treball ens han quedat alguns exemples a través de manuscrits⁸ que ens transmeten fragments més o menys extensos de la seua manera de pensar. És el cas del jurista Albert d'Albanyà, documentat al servei de Jaume I, en la cancelleria reial i autor d'unes "Notes" als Furs de València, que tan sols coneixem parcialment per referències indirectes. Al llarg del segle XIV van ser uns quants més els autors que es van ocupar de glossar i comentar els Furs, com ara diversos membres del llinatge dels Jàffer, una família de juristes que van ocupar llocs importants vinculats al món del dret, tant a la ciutat de València com a la cancelleria reial. O els no menys importants representants de la família Rabassa. L'obra escrita d'aquests personatges també ens ha arribat en estat fragmentari, però el que coneixem posa de manifest la seua importància.

⁷ En moltes publicacions el lector trobarà que la denominació *Aureum Opus* s'aplica també a diversos manuscrits que contenen còpia dels privilegis reials atorgats a la ciutat i regne de València, però açò és una completa equivocació, ja que aquesta denominació tan sols correspon a l'edició impresa d'aquests textos feta per Lluís Alanyà.

⁸ Alguns d'aquests manuscrits, encara per estudiar, es conserven a la Biblioteca Universitària de València (mss. 205, 208 i 296). Altres de característiques semblants es troben a l'Arxiu del Regne de València.

Al segle xv destacaria amb llum pròpia la figura de Pere Belluga, autor d'una obra titulada *Speculum Principum*, dedicada al rei Alfons el Magnànim, segurament una de les més importants de la literatura jurídica valenciana de tots els temps, en la que l'autor defensava la política pactista entre el rei i el regne de València, que tradicionalment es feia a les assemblees de corts, la qual cosa era exactament el contrari del que, especialment a partir del segle xvi i posteriors, defensarien les principals monarquies europees, en la seua creixent tendència cap a l'absolutisme. Malgrat aquesta circumstància, l'obra de Belluga es va portar a la impremta dues voltes al segle xvi: la primera en edició de París datada l'any 1530, i la segona en edició de Venècia de 1580. Una tercera edició es faria a Brussel·les el 1655.

Altres autors destacats del segle xvi foren Tomàs Cerdán de Tallada, que va publicar entre altres coses un tractat de dret penal comparat, titulat *Visita de la Càrcel*, escrit en castellà i que va tenir una gran difusió en la seua època, com ho demostren les diverses edicions que se'n van fer amb posterioritat.

Sense tenir la importància dels anteriors, un dels juristes valencians més conegut del segle xvi va ser Pere Jeroni Taraçona, autor d'unes *Instituciones dels Furs y Privilegis del Regne de València*, que és un tractat general de dret valencià foral, ordenat per institucions, a través del qual l'autor presenta un estat de la qüestió a la segona meitat del segle xvi, prenent com a referència quasi exclusiva la legislació de Furs i Privilegis, a partir de les edicions de Pastor de 1547-48 i la d'Alanyà de 1515, respectivament. El llibre pot ser considerat com un veritable manual, en el sentit modern de la paraula, i tot i no plantejar-se com una obra complexa i profunda, va tenir una gran utilitat fins a l'abolició dels Furs.

El segle xvii és l'època menys abundant des del punt de vista de la producció de furs nous, però en canvi des de la perspectiva de la producció d'obres de literatura jurídica valenciana podem considerar-lo com el veritable segle d'or. I això es fa evident repassant la llista d'autors i obres impreses i manuscrites que han arribat als nostres dies, i amb la lectura de moltes d'elles, on es fa palesa la seua importància. Si ens ocupem únicament d'aquelles que estan considerades com a més significatives, la primera en el temps seria les *Decisiones Sacrae regiae Audientiae Valentinae*, en tres volums (1620, 1625, 1646), a través dels quals l'autor fa uns comentaris extensos a dos centenars de sentències d'aquest alt tribunal valencià, que abraçava tota mena d'assumptes.

Llorenç Mateu i Sanç, considerat com un dels juristes valencians més important de tots els temps, va publicar en dos volums apareguts en 1655-56 un *Tractatus de regimine urbis et regni Valentiae, sive selectarum interpretationum ad principaliores foros eiusdem*, que conté una acurada anàlisi d'un gran nombre d'institucions jurídiques valencianes, tant relatives a l'àmbit del dret públic com al del dret privat, redactat a partir de la legislació de Furs i Privilegis, així com de la jurisprudència dels tribunals i la literatura jurídica de l'època, tant valenciana com d'altres territoris. Aquest mateix autor publicaria vint anys després, el 1676, la seua obra més coneguda, un complet tractat de dret penal, titulat *Tractatus de re criminale sive controversiarum usufrequentium causis criminalibus, cum earum decisionibus, tam in Aula Suprema ac Hispana Criminum, quam in summo Senatu Novi Orbis*. Aquesta obra va tenir un gran impacte entre els juristes de la seua època, fins el punt que es va portar a la impremta un bon nombre de vegades fins a meitat del segle xviii, fins i tot després de l'abolició del dret foral valencià, ja que l'autor no es va limitar a l'anàlisi dels Furs sinó que va fer un complet estudi de dret comparat.

En 1662 el jurista Cristòfol Crespí de Valldaura va publicar la primera edició d'unes *Observationes illustratae decissionibus sacri supremi regni Aragonum consilii*, que són els comentaris a 120 sentències del Consell d'Aragó, del de la Santa Croada, i de la Reial Audiència de València. També va escriure una continuació a aquesta obra, però va romandre en forma manuscrita i només en temps recents hem tingut coneixement de la seua existència.

Altres autors i obres de la segona meitat del segle XVII són, entre altres, Jeroni Iranzo, autor d'una monografia de dret civil, titulada *Praxis Protestationum* i publicada el 1668; Nicolau Bas Galcerà, autor d'un *Theatrum Iurisprudentiae forensis Valentinae, romanorum iuri mirifice accomodatae*, que tracta amb extensió del judici sumari; o Joan Baptista Trobat, que va publicar el 1690 una obra relativa a les prescripcions i al dret consuetudinari valencià, titulada *Tractatus de effectibus immemorialis praescriptionis et consuetudinis, omnibus in scholis et foro versantibus necessarius*.

Com havíem dit al principi, dels darrers anys del segle XVII ens han quedat les obres manuscrites de Pere Josep Borrull, com ara una obra de conjunt dedicada al dret penal i titulada *Tractatus de re criminali*, que no porta data; o un *Tractatus de successionibus ab intestato atque ex testamento*, que és un volum dedicat al dret successori en la doble vessant de dret testamentari o abintestat, datat el 1696. I per suposat la triple obra de Pere Sanç, en la qual destaca el tractat de dret processal en les seues vessants civil i criminal, titulat *Practica Valentina cum adnotacionibus et provisionibus quibus comuniter utuntur doctores*, que no està datat però que és prou encertat suposar que es va redactar al voltant de 1695.

4. La destrucció del dret foral valencià

És molt probable que la causa, o una de les causes per les quals les obres que acabem de citar mai no arribaren a portar-se a la impremta, s'haja de trobar en els fets polítics que es van iniciar amb la mort sense successió del rei Carles II i l'accés a la corona hispànica del rei Felip V, de la casa de Borbó, la qual cosa va donar lloc al conflicte internacional que convenim a denominar com a Guerra de Successió i de la que no ens correspon parlar-ne. Com a conseqüència, però, de la victòria militar de Felip V a la batalla d'Almansa, el 29 de juny de 1707 promulgaria el decret pel qual acordava

[...] abolir y derogar enteramente, como desde luego doy por abolidos y derogados, todos los referidos fueros, privilegios, práctica y costumbre hasta aquí observada en los referidos reinos de Aragón y Valencia, siendo mi voluntad que éstos se reduzcan a las leyes de Castilla, y al uso, práctica y forma de gobierno que se tiene y ha tenido en ella y en sus tribunales [...]

Aquesta disposició significava la desaparició de qualsevol mena de pràctica jurídica valenciana, afectant fins i tot els drets i privilegis de la noblesa valenciana que s'havia mantingut fidel a Felip V, la qual cosa va fer necessari que unes setmanes després la corona promulgara uns nous decrets a favor d'aquest col·lectiu, eximint-los de la norma general.

La historiografia tradicional ha afirmat que les institucions valencianes acceptaren sense protestes la disposició reial, la qual cosa no és certa, ja que unes setmanes després del fet

el consell municipal de València va ordenar al secretari del consistori, el jurista Josep Ortí Molés la redacció d'un extens Memorial⁹ adreçat al rei, a manera de súplica, demanant-li que reconsiderara la seua acció en atenció a tots els fets de caràcter supralocal o territorial que havien provocat el posicionament concret del Regne de València en el conflicte, del qual és bon testimoni aquest fragment:

[...] solo propone el mérito de infeliz para la benigna clemencia de la gracia; y solo con voz de ruego para que la faciliten, representa a V. Mag. las nuevas infelizidades que después de tantas sucedidas se le han de seguir en la derogación de sus Privilegios y Leyes, y la introducción de las de Castilla.

No es dudable, que la privación de los Reales Privilegios, Gracias, y Leyes Municipales, es de las penas más rigurosas, pues toca en lo inestimable de el punto; y siendo generalmente igual para todos, ha de ser sensible dolor, que se hallen privados de las Reales mercedes, con los que cometieron el delito, igualmente los que no solo no concurrieron a él, pero aún pudieron mantener el timbre de su lealtad entre tantos peligros, en que al crisol de los incendios en que se hallaron, adquirieron nuevos, y gloriosos quilates de más finos.

.....
Las Municipales, y propias Leyes, Estilos, y Gobierno de una República, las ha establecido en su principio la premeditación, y después las ha ido mejorando la experiencia, según las eras, y genios; de forma que de unas Cortes a otras se han ido adaptando a la proporción, y postura de los tiempos. Muy saludables, especiosas, y plausibles son las Leyes de Castilla; establecieron para aquellos Reynos, sin tener presentes estos.

Las Leyes penales se avrán impuesto según la inclinación de aquellos genios, y según la mayor, o menor frecuencia de unos, u otros delitos, proporcionando mayor, o menor la pena, y según la situación de aquel País, la prevención de sus remedios; de forma que estará muy prevenido un delito que no sea común en los genios de este Reyno, y los que serán frecuentes en este, y no en Castilla, se hallarán sin tanta prevención.

En las Civiles, si según las de Castilla se juzga lo actuado hasta el día de oy, se avrá de declarar contra la voluntad de los testadores, y contra lo que concordaron los contrayentes, anulando contratos, y testamentos, y tal vez en perjuizio de tantas obras pías, y sufragio de las almas. Y si lo passado se juzga a Leyes de Valencia, y lo corriente según las de Castilla, quando V. Mag. desea reduzir todo el continente de España a una Ley, se formará una República, que en ella sola avrá dos Leyes tan durables, como lo será el Reyno en sus successores. Y este será uno de los perjuizos, que de aplicar las Leyes de una República a otra, consideró el Cardenal Richelieu en su Testamento Político, part. I, cap. 5, sección 2, donde dize, que: 'Assí como se hallan frutas, cuyo uso es excelente en un País, y un veneno en otro; assí ay establecimientos, cuya práctica es buena en un estado, y perniciosíssima en otros'.

En esta Ciudad lo seria tanto, que observando en los Autos, Libelos, Registros, Fórmulas, y todo lo que se actuare la práctica y el idioma de Castilla, se perderia

---

⁹ Es conserva a l'Arxiu Municipal de València, però no es tracta d'un manuscrit sinó d'una còpia de l'imprès que es va fer per enviar al rei i per a repartir, segurament, en altres instàncies oficials. He conegut la seua existència gràcies a la notícia i a la còpia que m'ha facilitat el professor Vicent Graullera, de la Universitat de València.

con el tiempo la noticia de la Lengua Valenciana; y por consiguiente, la inteligencia de los Autos, Archivos, y memorias de todo lo que se halla en los Registros hasta ahora; en tan irreparable perjuizio de memorias, antigüedades, haciendas, derechos, lustres, familias, y demás noticias, que el idioma que en los Reynos de Castilla sirve para la común inteligencia, seria en este Reyno de universal confusión [...]

La resposta va ser tan contundent que el propi autor del memorial, que en realitat havia actuat per raó d'ofici a requeriment del consell municipal, i havia utilitzat un llenguatge completament correcte com es desprèn de la lectura del text, va ser objecte de represàlies. Per la resta, poc més podem afegir: en poc de temps la totalitat d'institucions jurídiques valencianes va ser substituïda per les castellanes, sense possibilitat de marxa enrere, i la llengua vernacla prohibida en els tribunals i en tots els organismes de l'administració pública, així com en la documentació notarial, amb totes les conseqüències que eixos fets suposaven per al conjunt de la societat valenciana de l'època.

BIBLIOGRAFIA

- COLÓN DOMÈNECH, G. i V. GARCIA EDO (2002): *Furs de València*, IX, Barcelona, Barcino.
- GARCIA EDO, V. (1996): «Redacción y promulgación de la *Costum* de Valencia», *Anuario de Estudios Medievales*, 26/2, 713-728.
- GARCIA SANZ, A. i G. COLÓN DOMÈNECH (1970): *Furs de València*, I, Barcelona, Barcino.
- GARCIA SANZ, A (1996): «El jurista Pere Albert i la seva obra», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, Barcelona, Col·legi de Notaris de Barcelona.
- GUÍA MARÍN, L. (1984): *Cortes del reinado de Felipe IV. Cortes Valencianas de 1645*, València, Universitat de València.
- ROMEU ALFARO, S. (1985): *Les corts valencianes*, València, Tres i Quatre.